

Važnost genomskih izvora u proučavanju povijesnih zaraza

Kyle Harper, Plagues upon the Earth: Disease and the Course of Human History, Princeton: Princeton University Press, 2021, 704 str.

Historiografski pristupi u tretmanu bolesti i povijesnih primjera epidemija i pandemija pokrivaju niz različitih aspekata. Tako su najučestaliji pristupi povijesnomedicinski (uglavnom vezani za dijagnozu zaraza), oni fokusirani na međuvezu sociopolitičkih odnosa i procesa te pojedinih bolesti (uglavnom istražuje povezanost infrastrukture ili pojedinih društvenih grupa sa širenjem i prisutnošću nekih bolesti), kao i oni koji pokrivaju ekološke fenomene, odnosno povezanost patogena i fizičkog okoliša. Jedan od prvih „autoritativnih“ naslova koji je povezao sve navedene aspekte, što je ujedno dovelo do površne obrade svih navedenih fenomena, jest sada već pedesetak godina star *Plagues and Peoples* Williama McNeilla. Upravo ta knjiga, koja je i dalje (i to s pravom) referentno štivo za tematiku uloge bolesti u povijesti, nailazi na probleme koji su svojstveni obradi ove tematike, a to je nepouzdanost tradicionalnih povijesnih izvora, što se, između ostalog, očituje u nedovoljno detaljnim opisima kliničke slike i simptoma nekih bolesti, a to otežava ne samo dijagnostiku već i rekonstruiranje šire slike raširenosti i mehanizama širenja zaraze.

S ciljem svojevrstne revizije McNeillove knjige nastupa novi naslov *Plagues upon the Earth: Disease and the Course of Human History* Kylea Harpera koji u historiografsku analizu uvodi nove izvore što su unazad desetak godina izazvali pravu revoluciju ne samo u arheologiji i antropologiji već i u povijesnoj znanosti, i to posebice u granama poput ekohistorije i povijesti migracija. Riječ je, dakako, o genomskim izvorima koji su se pokazali ne samo kao poticaj za povjesničare da usvoje nova znanja iz molekularne biologije, virologije, epidemiologije i srodnih znanosti, već su preciznost i nedvosmislenost rezultata genomskih analiza uputile na potrebu za revizijom postojećih znanja o povijesnim zarazama.

Kyle Harper američki je stručnjak za rimsku povijest, zaposlen na Sveučilištu u Oklahomi, čiji se dosadašnji rad, osim povijesti bolesti i ekohistorije u rimskom razdoblju (*The Fate of Rome: Climate, Disease, and the End of an Empire*, 2017), također doticao seksualnosti tijekom ranog kršćanstva (*From Shame to Sin: The Christian Transformation of Sexual Morality*, 2013) i socioekonomske povijesti kasne antike (*Slavery in the Late Roman World, AD 275-425*, 2011).

Poglavlja knjige usmjerena su kronološki i tematski te se svako od njih – a u nekim slučajevima i potpoglavlja – osim sociopolitičkim i ekološkim elementima obrađivanog razdoblja, bavi i ekološkim i simptomatskim značajkama pojedine bolesti koja je određena kao „zvijezda“ nekog perioda, kao i značenjem njezina djelovanja na događaje i procese u povijesnim društvima. Svoju analizu Harper zasniva na kombinaciji „uvriježenih“ povijesnih izvora poput iskaza kroničara, službenih statistika, zatim novijih izvora, točnije, rezultata analiza nastalih na proučavanju genetskog sastava pojedinih mikroba te rezultata historiografskih istraživanja. Vezano uz drugu kategoriju izvora, u knjizi se poseban fokus pridaje rezultatima paleogenomskih i filogenetskih (odnosno rekonstruiranju evolucijskih obiteljskih stabala) istraživanja. Kako sâm autor kaže u uvodnom poglavlju, cilj je ove knjige istražiti kako su ljudi kao biološka vrsta stekli svoj specifičan bazen bolesti i kakvu važnost to ima za ljudsku vrstu.

Uvodno poglavlje, naslovljeno „Microorganisms and Macrohistory“, započinje konstatacijom da je u suvremenom svijetu opasnost od smrti uzrokovane zaraznom bolešću svedena na minimum zato što su patogeni „pokoreni“ od strane ljudske vrste. Ovdje se također govori o mehanizmima funkcioniranja parazita i taksonomiji patogena prilagođenih na zarazu ljudi. Ističe se da je ova knjiga konstituirana oko četiri energetske revolucije nastale ovladavanjem vatre, otkrićem poljoprivrede, revolucijom do koje je došlo uslijed otkrića Novog svijeta te industrijskom, odnosno fosilnom revolucijom. Pojašnjava se i da je skup bolesti koje pogađaju ljudski rod nastao skupom ekoloških, evolucijskih i povijesnih okolnosti te da je taj „bazen“ bolesti ustvari dokaz uspješnosti ljudske vrste. Ovaj fenomen Harper naziva „paradoksom napretka“ zato što tehnološke inovacije dovode do negativnih posljedica na ljudsko zdravlje uslijed olakšavanja patogene transmisije. Drugi dio uvoda pojašnjava konstrukciju knjige, naznačujući pritom da će ona pokrivati planetarni prostor, kao i razdoblje od nekoliko milijuna godina jer autor smatra da problematika globalizacije i bolesti, koje on vidi kao međusobno povezane, nema jasno određene granice. Pritom se naznačuje šest faza planetarne globalizacije s gledišta globalne ekologije bolesti te se ukratko pojašnjavaju njihova obilježja. Riječ je o prehistorijskoj globalizaciji, željeznodobnoj, srednjovjekovnoj (koja je povezala cijelu Euroaziju), kolumbijskoj razmjeni, revoluciji uzrokovanoj prometom na fosilna goriva te revoluciji pogonjenoj mlaznim avionima. Naglasak se stavlja i na činjenicu da ova knjiga razrađuje povijest zaraznih bolesti, a ne povijest ljudskog zdravlja. Tom prilikom se govori i o izvorima koji su se koristili pri izradi ove knjige. Naposljetku se ističe da je jedan od ciljeva knjige tzv. *consilience*, odnosno spajanje saznanja različitih znanstvenih polja s ciljem stvaranja cjelovitih objašnjenja.

Prvi dio knjige naslovljen je *Fire*, dok početno poglavlje „Mammals in a Microbe's World“ posebnu pozornost pridaje međuodnosu ljudi i njihovih patogena. Ono započinje Kochovim otkrićem bakterija, potom obrađuje mehanizme zaraze te problematizira taksonomiju patogena i parazita u evolucijskom kontekstu. Nadalje, pojašnjavaju se biološke značajke svih organizama koji uzrokuju zarazu među ljudima te se redom pojašnjavaju principi biološkog funkcioniranja i značajke zaraza koje uzrokuju virusi, bakterije, prazivotinje i helminti. Fokus se zatim pridaje fenomenima mutacija i imunološkog sustava, pojašnjavajući pritom karakteristike funkcioniranja tih dvaju elemenata, kao i njihov međuodnos. Govori se i o metodama prijenosa patogena i njihovim značajkama, a pojašnjavaju se i karakteristike koje neke patogene čine evolucijski uspješnima. U tom se poglavlju također pojašnjavaju metodologija i značenje sekvenciranja genoma drevnih mikroorganizama i filogenetskih istraživanja, kao i analizâ koje se temelje na principu „molekularnog sata“ i razmišljanja o „obiteljskim stablima“ patogena u svrhu istraživanja povijesti bolesti.

U uvodnoj riječi poglavlja „Prometheus Among the Primates“ na temelju slučaja iz Obale Bjelokosti, u kojem su ljudi čimpanzama prenijeli plućnu zarazu koja je usmrtila veći dio populacije tih primata, ilustrira se ekološki položaj patogena i način na koji geografija, fiziologija i veličina skupina utječu na njihovu (ne)uspješnost u širenju zaraze te, posljedično, na specijalizaciju pri zarazi ljudskih bića. U to razmatranje Harper uvodi i Malthusovu koncepciju o povezanosti rasta populacije i okolišnih ograničenja. Nadalje se primjer ljudskog ovladavanja vatrom i značenje tog otkrića za daljnju evolucijsku povijest roda *Homo* koristi kako bi se objasnili ljudski razvitak i transkontinentalna ekspanzija, što je posljedično dovelo do veće izloženosti patogenima. S izuzetkom navođenja virusa

Herpes simplex kao jednog od najstarijih patogena koji muče ljudski rod, posebno se razrađuje kako je ljudski život uz vodu doveo do učestalijih zaraza helmintom iz roda *Schistosoma*. Poglavlje se zaključuje sumiranjem uspjeha ljudskog roda „zarobljavanjem“ energije u vidu vatre. To je otvorilo mogućnosti razvoja složenih društvenih struktura, ali i promjenu ekoloških sustava, što je naše pretke izložilo nizu novih različitih mikroba.

„Where the Bloodsuckers Aren't“ naslov je sljedećeg poglavlja koje uvodno razmatra razlike u prisutnosti zaraznih bolesti između lovaca-sakupljača i sjedilačkih zajednica. U njemu se vrši usporedna analiza „patogenog opterećenja“ i očekivane životne dobi između različitih suvremenih zajednica lovaca-sakupljača, što se povezuje s nastanjivanjem različitih tipova okoliša. Analiza se potom bavi pitanjem parazita koji su mučili naše pleistocenske pretke. Pritom se navode razne vrste crva i herpesi, a posebna se pozornost pridaje bolestima koje šire komarci, od kojih se posebno izdvaja malarija. Navodeći rezultate genetskih istraživanja, Harper navodi da starost *vivax* tipa malarije datira u razdoblje između 250 000 i 70 000 godina u prošlost, što ovu bolest izravno povezuje s pleistocenskim lovcima-sakupljačima. Iduće bolesti koje se ukratko obrađuju jesu limfatična filarijaza, čije je podrijetlo smješteno na prostor jugoistočne Azije, a njezina je starost određena na 50 000 godina, te afrička bolest spavanja koju autor povezuje sa slabom gustoćom naseljenosti afričkog kontinenta. Od bolesti Novoga svijeta spominju se chagas i lišmanioza. Naposljetku se raspravlja o brzom rastu ljudske populacije u pleistocenu i njegovu međuodnosu s bolestima i dostupnim resursima.

Sljedeći tematski blok knjige naziva *Farms* započinje poglavljem „Dung and Death“ koje se bavi problematikom bolesti što se šire fekalno-oralnim putem. Točnije, riječ je o različitim oblicima dijareje i ostalih gastrointestinalnih bolesti, kao i o njihovu smrtonosnom karakteru u povijesnim društvima, što se u narativu povezuje s počecima sjedilačkog načina života i stočarstvom tijekom holocena. Tom se prilikom pojašnjavaju i klimatološke značajke u vrijeme ranog neolitika, što se povezuje s počecima poljoprivrede. U sklopu postupno lošijeg zdravstvenog stanja poljoprivrednih populacija, također su se raširile i zarazne bolesti kojima su kumovali ne higijenski uvjeti i učestalost muha. Pozornost se pridaje i raznim tipovima dijarejskih bolesti, od kojih se posebno izdvaja bakterija *Shigella*. U sljedećem dijelu poglavlja govori se o trbušnom tifusu, značajkama uzročnika te bolesti, bakteriji *Salmonella enterica*, kao i o utjecaju te bolesti na povijesna društva, posebice ona devetnaestostoljetna. U završnom dijelu sumira se značenje neolitičke demografske tranzicije i njezine povezanosti s raširenošću zaraznih bolesti.

Povijesnom anegdotom epidemije ospica na Farskim otocima 1846. i njezina utjecaja na razvoj epidemiologije kao znanosti otvara se poglavlje naslova „The Sneezing Ape“. U njemu se razrađuje spajanje „bazena zaraze“ diljem Euroazije tijekom željeznog doba koje autor zbog izostanka velikih promjena u dominantnoj tehnologiji provlači sve do kasne antike. Dva elementa koja se smatraju ključnima za stvaranje okoliša pogodnog za bujanje respiratornih bolesti jesu izumi novih prijevoznih sredstava te razvoj većih i složenijih društvenih sustava poput gradova i carstava. Bolest koja je „zvijezda“ prvog dijela ovog poglavlja jesu ospice koje uzrokuje virus iz roda *Morbilivirus*, za koji genomske analize pokazuju da se pojavio oko 600. pr. Kr., kada se odvojio od drugih virusa iz tog roda koji su bili specijalizirani za ostale sisavce. Druga bolest o kojoj je ovdje riječ jest tuberkuloza, koja je jedna od rijetkih bolesti koje su ljudi prenijeli drugim životinjama, u ovom slučaju kravama. Za nju genomska istraživanja pokazuju da se od svojega genetskog prethodnika odvojila prije oko šest tisuća godina. Treća bolest o kojoj je riječ jest malarija

tipa *Falciparum*, koja je, čini se, bila prisutna i među paleolitičkim zajednicama. Posebna pozornost posvećena je njezinu širenju i posljedicama na društva diljem Afrike i Euroazije. Naposljetku se kao pokazni primjer uzima Rimsko Carstvo i njegov odnos s endemskim i pandemijskim zaraznim bolestima, gdje se ističe da je potrebno uzeti u razmatranje i rimsku preobrazbu okoliša, kao i rezultirajuću evolucijsku adaptaciju patogena.

Posljednje poglavlje ovog bloka knjige naslovljeno je „The Ends of the Old World“ i obilježeno obradom bubonske kuge, čije se prve dvije pandemije (Justinijanova kuga i Crna smrt) uzimaju kao kronološke odrednice srednjeg vijeka. Prvo se pojašnjavaju ekološke i etiološke značajke bakterije *Yersinia pestis*, a zatim se navode rezultati genetskih istraživanja koji evolucijski razvoj bakterije smještaju u razdoblje između neolitika i brončanog doba. Pozornost se potom prebacuje na problematiku Justinijanove kuge, bolesti s nedvojbenom genetskom potvrdom, točnije, na njezin tijek i sociopolitičke posljedice pandemije. Zatim se analizira demografska slika srednjovjekovne Euroazije, što služi kao uvod za tretman Crne smrti, čiji su genetski počeci određeni na prostoru oko jezera Issyk Kul u današnjem Kirgistanu. Uspjeh u širenju ove pandemije diljem Euroazije pripisuje se infrastrukturi i ekološkim promjenama koje su stvorili Mongoli tijekom svojih osvajanja. Ova se pandemija također kronološki prati te se razmatraju njezini učinci na društvo i ekonomiju srednjovjekovnog svijeta. Nadalje se pojašnjava kako je niz naknadnih izbijanja kuge u narednim stoljećima u Europi dio iste pandemije koja je zadržala izolirane rezervoare u glodavaca na nekim područjima, npr. u Alpama i na Balkanu. Naposljetku, završna riječ poglavlja bavi se začecima razvoja javnog zdravstva u srednjem vijeku.

Treći dio knjige naziva *Frontiers* otvara se poglavljem „Conquests and Contagions“ koje nas uvodi u problematiku raspravljajući o teoriji „djevičanskog tla“ prilikom širenja bolesti tijekom prvog zaista globalnog biološkog prijenosa – kolumbijske razmjene. Usputno se iznose različiti modeli procjene populacije pretkolumbijske Amerike, hipotetizirajući pritom o tome koje su se bolesti mogle prenijeti u Novi svijet. Jedna od tema koje se također obrađuju jest problematika podrijetla sifilisa. Pozornost se potom pridaje epidemijama koje pogađaju američki prostor, fokusirajući se najprije na Karibe, a zatim na sâm kontinent. U tom se dijelu analize posebno raspravlja o utjecaju boginja i dviju pandemija na amerindijsko stanovništvo. Riječ je o pandemiji trenutno nepoznatog podrijetla koja je trajala od 1545. do 1548. na prostoru Meksika te onoj iz 1576 – 1580 koju je možda uzrokovao tifus. Nadalje se govori o epidemijskim zarazama, uglavnom boginjama, koje su pogađale druge dijelove američke kontinentalne mase, dok se poglavlje zatvara uvođenjem robovskog rada na plantažama šećerne trske, što se uzima kao zaključna stavka prve faze kolumbijske razmjene.

Naslov narednog poglavlja, „The Unification of the Tropics“, bavi se ulogom koju je prijevoz robova, roba i biljaka iz Afrike u američke kolonije imao na transkontinentalno spajanje rezervoara zaraze. Teza koje ovo poglavlje zastupa jest da su zarazne bolesti bile ključni faktor u transatlantskim društvenim i ekonomskim procesima, da je geografija imala presudan utjecaj na nastanak endemskih bolesti te da je ekologija bolesti bila glavni regulator stopa smrtnosti i populacijske dinamike. U ovom se poglavlju također govori o obilježjima ekologije bolesti zapadne Afrike te o povijesti njezina istraživanja i kolonizacije, što su procesi koji su ometali izuzetno visoke stope smrtnosti od bolesti poput malarije tipa *falciparum*, frombezije i žute groznice. Autor se osvrće i na fenomen žute groznice, za koju se pretpostavlja da je stara oko tisuću godina, kao i da je potreba za kultiviranjem šećerne trske dovela do njezina širenja diljem Novoga svijeta. Izbijanja

ove bolesti u američkim kolonijama potom se, na temelju iskaza suvremenika, detaljno rekonstruiraju i prate. Raspravlja se i o elementima vezanima uz veću smrtnost uzrokovanu tom bolešću među bijelcima te o pitanju stečenog imuniteta crnih robova. Narativ se zatim bavi problematikom malarije na prostoru američke kopnene mase, a tom se prilikom pojašnjava kako su se u sklopu prijevoza roblja u Ameriku također prevozili i komarci prijenosnici malarije i žute groznice. Zaključno se govori o važnosti koju je prisutnost tih dviju bolesti imalo na uspješne ishode pobuna koje su oslabile moć bijelih robovlasnika.

„Of Lice and Men“ naslov je devetog poglavlja koje se bavi „krizom 17. stoljeća“, razdobljem obilježenim klimatskim nestabilnostima u vidu „malog ledenog doba“, nizom vojnih sukoba poput Tridesetogodišnjeg rata i velikim brojem zaraznih bolesti, čijem su širenju, između ostaloga, pogodovali faktori poput urbanizacije i populacijskih pritisaka. Prvo se opisuje značenje bubonske kuge za ranonovovjekovna društva, zatim se pojašnjavaju mehanizmi širenja, ekološke karakteristike, klinička slika i utjecaju epidemijskog tifusa – bolesti čija je pretpostavljena starost tek oko petsto godina – na ranonovovjekovna i devetnaestostoljetna društva. Naredni dio poglavlja bavi se raširenošću boginja diljem Euroazije. U ovom razdoblju pri toj bolesti dolazi do ogromne promjene zato što je ona dotad bila neupadljiv dio „bazena bolesti“, no tijekom 16 i 17. stoljeća razvija se u izuzetno smrtonosni oblik. Naposljetku se pojašnjava da je velika smrtnost od ovih zaraza u južnoj Europi u narednim stoljećima utjecala na rast političkog i ekonomskog značenja zapadnoeuropskih zemalja zbog njihove manje pogođenosti. Tom se prilikom govori i o počecima postupnog iskorjenjivanja bubonske kuge iz Europe, što se uzima kao jedan od začetaka javnog zdravstva i modernosti.

Koncept koji razrađuje četvrti blok knjige nazvan *Fossils* jest „the great escape“ ekonomista Angusa Deatona, što je proces koji je obilježen postupnim rastom dobrobiti, zdravlja i duljine života, do čega je došlo uslijed jačanja znanosti, veće uloge država u održavanju javnozdravstvenih politika te „kontrole“ zaraznih bolesti, ali i kulturnog zaokreta u vidu promoviranja novih praksi koje sprečavaju širenje bolesti. Nastavno na pojašnjeno, deseto po redu poglavlje ove knjige naziva se „The Wealth and Health of Nations“ te ono problematizira povezanost ekonomske i zdravstvene dobrobiti. Rana faza zdravstvene tranzicije u zapadnoj Europi određena je za razdoblje između 1670. i 1820, koje je obilježeno znanstvenim otkrićima te voljom država i društava da se uhvate ukoštac sa zaraznim bolestima. Narativ se potom bavi industrijskom revolucijom i analizom načina na koji su posljedice prvih industrijskih inovacija dovele do razlika u političkom i ekonomskom značenju između zapadne Europe i Kine. Razrađuje se i utjecaj novog načina života na zdravlje ljudi. Pri podrobnijoj obradi rane zdravstvene tranzicije ističu se i pojašnjavaju njezine glavne značajke poput stabilizacije smrtnosti, strukturne promjene u uzrocima smrti te povezanosti klasne pripadnosti i stope smrtnosti. Nadalje, razrađuju se začeci razvoja niza zdravstvenih tretmana, uključujući variolaciju, upotrebu kore kininovca, promoviranje higijene i pročišćavanja vode te njihove učinke u počecima javnozdravstvenih politika.

Iduće poglavlje naslovljeno je „Disease and Global Divergence“ i u njemu se obrađuje pitanje bolesti tijekom 19. stoljeća, što se povezuje s napretkom paketa „modernosti“, čije početke Harper povezuje s inovacijama industrijskih revolucija (posebice u vidu novih prometnih sredstava), kolonizacijom i urbanizacijom. Ovo razdoblje autor naziva „dobom pandemija“, a posebna pozornost posvećuje se koleri, njezinim ekološkim značajkama, simptomima i globalnom širenju tijekom 19. stoljeća te načinu njezina suzbijanja.

Druga bolest čije se djelovanje analizira jest gripa, čije su širenje, kao i u slučaju kolere, pospješili isti uvjeti. Opisuje se i tijek treće pandemije bubonske kuge koja je uglavnom pogodila istočnu i južnu Aziju krajem 19. stoljeća. Pozornost se pridaje i širenju biljnih bolesti kao što su filoksera i *Phytophthora infestans* te globalno raširenim životinjskim bolestima poput „svinjske kolere“ i goveđe kuge. Poglavlje se zaključuje razmatranjem o učincima sanitarnih i infektivnih konferencija diljem Europe tijekom 19. stoljeća, kao i o negativnim posljedicama modernizacije u vidu učestalijih zaraza, što se ilustrira na primjeru pogođenosti Indije u 19. i početkom 20. stoljeća.

„The Disinfected Planet“ posljednje je poglavlje u knjizi koje se bavi revolucionarnim naprecima u zdravstvu tijekom 20. stoljeća. Točnije, u njemu se posebno istražuju aspekti zdravstvene tranzicije poput kontrole zaraznih bolesti, globalizacije „dugog života“ i demografskih posljedica tih procesa. Kao prijelomnu godinu tog napretka Harper uzima 1870. zato što nakon te godine diljem Europe dolazi do postupnog pada smrti od zaraznih bolesti. Tom se prilikom pojašnjava važnost prijelaza s mijazmatičke teorije na suvremenu teoriju zaraze, a pritom se navode i detaljno pojašnjavaju obilježja četiriju temeljnih elemenata kontrole mikrobijalnog okoliša. To su redom: reforma javnog zdravstva, higijenska revolucija, kemijska kontrola patogena i vektora te poboljšanje biomedicinskih intervencija. Pri potonjem posebno se usredotočuje na razvoj cjepiva protiv dječje paralize. Idući dio poglavlja bavi se globalizacijom tekovina „zdravstvene revolucije“ te se kao ključno razdoblje za drastično smanjenje smrtnosti i porast stanovništva na globalnoj razini, što je uzrokovano razvojem i širom dostupnošću medicinskih i javnozdravstvenih intervencija, uzima ono između 1940-ih i 1970-ih. Tom se prilikom kao „sabotera“ ovog procesa predstavlja i izučava djelovanje virusa HIV, za koji su genetske analize pokazale da je prešao na čovjeka s čimpanze oko 1920. na prostoru današnjeg Konga. Suvremena faza odnosa čovjeka i bolesti obilježena je detektiranjem novih zaraznih bolesti i njihovim nadzorom. U ovom dijelu narativa ističe se značenje pandemije COVID-19, čija se pojava pripisuje međuigri evolucijskih i ekoloških faktora. U analizu uvodi se i obrazlaže koncept antropogena te njegova povezanost s izbijanjem novih bolesti i njihovim lakšim prijenosom zračnim prometom. Kao potencijalni novi rizici također se navode biološko ratovanje i klimatske promjene, a pri samom kraju autor zaključuje važnost razvoja svijesti da ljudi koji su u međuvremenu postali „gospodari svijeta“ i dalje egzistiraju u nekom vidu koegzistencije s mikrobima, o čemu nas je osvijestila aktualna pandemija. Nakon toga slijede zahvale, dodatak, to jest tablica glavnih identificiranih vrsta ljudskih patogena koja uključuje njihovu taksonomiju, način prijenosa i geografsku rasprostranjenost, bilješke, literatura i kazalo.

Obrađena je knjiga izrazito dobrodošla prinova historiografskim istraživanjima povijesti bolesti iz dvaju razloga. Prvi je intelektualno masivan i izuzetno sadržajan karakter knjige koji je odraz složenosti teme, što se naposljetku očituje i u duljini ovog prikaza. Međutim, žrtva ovog pristupa problematici jest ona koju u uvodu priznaje i sâm autor, a to je neizbježna nemogućnost detaljnog pokrivanja velikog broja tema. Drugi je razlog taj što ovaj naslov može poslužiti kao početnički vodič namijenjen povjesničarima za razumijevanje problematike pri istraživanju povijesnih aspekata zaraza i zato što predstavlja novi tip izvora (genomska i filogenetska istraživanja) na pristupačan način te educira povjesničare o novom tipu razmišljanja koji uključuje spomenute izvore. Na tom tragu, jedna od rijetkih kritika koje se mogu uputiti knjizi jest Harperov mjestimično privilegiran tretman genetskih izvora i prevelik fokus prirodnoznanstvenoj strani metodologije,

zbog čega se stječe dojam da se pritom zanemaruje način na koji bi povjesničari trebali pristupati ovoj temi, a to je istraživanje međuodnosa između ljudi i njihovih patogena s ravnomjernom upotrebom tradicionalnih i novih izvora. Upravo takav je pristup u vrijeme velike povlaštenosti tzv. STEM grana znanosti opasan zato što postavlja historijsku znanost u neku vrstu podređenog položaja. Pritom valja napomenuti da se Harper tim principom u većini slučajeva koristi pri obradi razdoblja za koje ne postoji mnogo izvora te se stječe dojam da je autor i sâm svjestan da zbog manjka izvora mora na neki način žrtvovati isključivo „povjesničarski“ pristup nekim dijelovima knjige. S druge strane, uvjerljivo najveće prednosti ove knjige koje bi je naposljetku mogle približiti i široj publici jesu stremljenje da se čitalačku publiku osvijesti o relevantnosti, primjenjivosti i aktualnosti obrađene tematike (*što je jedna od značajki anglosaksonskog pristupa historiografiji*), kao i izuzetno pristupačan način pisanja.

Igor Krnjeta

Revizionističke teze i srednji vijek

John Aberth, Contesting the Middle Ages: Debates that are Changing our Narrative of Medieval History, London: Routledge, 2018, 363 str.

Povijesna revizija važan je proces unutar historiografije – samo uz nju možemo doći do poboljšanja već prisutnih spoznaja, ne dopuštajući onim prijašnjima da steknu status dogme u okvirima povijesne znanosti. Vrlo je popularna u medievistici, o čemu svjedoči rastući broj monografija koje se njome bave. Na tom je tragu zamišljena i knjiga Johna Abertha, medievista iz Sjedinjenih Američkih Država koji je predavao na raznim sveučilištima te zemlje. Kako autor navodi, odlučio je napisati knjigu o „gorućim debatama unutar medievistike“. Projekt pisanja knjige započeo je kao sintezu srednjovjekovlja, namijenjenu studentima povijesti, međutim, odlučio se za drugačiji smjer. Aberth naznačuje: „...kako bi neki rekli da je ovo više djelo o historiografiji“. S obzirom na samu prirodu manjka srednjovjekovnih izvora, vrlo se često pojavljuju teze koje drastično (ili barem u određenoj mjeri) negiraju one prijašnje. Ova je knjiga, dakle, zamišljena kao zbirka upravo tih novih teza koje propitkuju one ustaljene i općeprihvaćene. Možemo reći, neka vrsta zastupanja i prikazivanja revizionističkih argumenata koji su se pojavili u posljednje vrijeme. Knjiga je, naglašava autor, namijenjena studentima kako bi ih potaknula na promišljanje o onim „najčvršćim činjenicama“ o kojima uče te općenito o srednjem vijeku.

Knjiga je koncipirana u devet poglavlja koja nisu tematski povezana. Bave se različitim problemima srednjovjekovlja: od tema kulturne povijesti ili povijesti marginaliziranih skupina pa do često obrađivanih tema poput Križarskih ratova ili, za ovu temu posebno relevantnog, pitanja uloge Crne smrti. Određena su poglavlja duža od drugih te im je posvećeno primjetno više pozornosti. To se vrlo dobro vidi upravo na primjeru poglavlja o Crnoj smrti, epidemiji kuge, koje je nerazmjerno mnogo duže od ostalih, dok je poglavlje o različitostima filozofija Williama Ockhama i Tome Akvinskog kratko. To je vrlo lako

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

53

BROJ 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2021.

Poseban broj

*Prema povijesti „nevidljive“ prijetnje: epidemije i
pandemije u Srednjoj Europi i Mediteranu*

Special Issue

*Towards an History of “Invisible” Threat: Epidemics
and Pandemics in Central Europe
and the Mediterranean*

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 53, broj 1

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Gosti urednici/Guest Editors

Nikola Anušić i Filip Šimetin Šegvić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history), Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

*Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /
Executive Editor for Publications Exchange*

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*